

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КРИТЕРІЇВ ТА ІНДИКАТОРІВ ДЛЯ ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

У контексті міжнародних підходів до оцінки сталого управління лісами та з врахуванням вагомого доробку вітчизняних і зарубіжних науковців окреслено основні особливості формування системи критеріїв та індикаторів для оцінки сталого розвитку лісового господарства України. Визначено значення системи критеріїв та індикаторів для забезпечення сталого, екологічно збалансованого ведення лісового господарства. Конкретизовано мету формування та функціонування системи критеріїв та індикаторів на різних рівнях господарювання.

Ключові слова: критерії та індикатори сталого розвитку лісового господарства, ефективне лісокористування, міжнародний, національний та операційний рівні управління лісовим господарством.

Doctorate O.P. Pavlischuk – NUFWT of Ukraine

Features of criteria and indicators system forming for sustainable forestry development in Ukraine assessment

In the context of international approaches to sustainable forest management assessment the basic features of criteria and indicators system forming in Ukraine are presented taking into account considerable reserve of many scientists. Criteria and indicators system role in providing sustainable, ecologically balanced conduct forestry is defined. The purpose of criteria and indicators system forming and functioning is specified at different levels of management.

Keywords: criteria and indicators of sustainable forestry development, efficient forestry use, international, national and local forestry management levels.

Усвідомлюючи загрозу глобальної екологічної катастрофи, пов'язаної із надмірним навантаженням на довкілля, що спричиняє незворотні зміни клімату та підняття рівня світового океану, кислотні опади та запустелювання великих територій, виснаження природних ресурсів, в тому числі і деградацію лісових екосистем (основного стабілізуючого елемента природного довкілля), світова спільнота визнала за необхідне об'єднати зусилля в напрямку забезпечення сталого розвитку лісового господарства як вагомого чинника гармонійного співіснування людини і природи. Завдяки багатьом міжнародним ініціативам з цих питань окреслено не тільки основні принципи сталого лісокористування, але й запропоновано критерії та індикатори як важливий інструмент лісової політики кожної країни, який дає змогу оцінити прогрес у сфері сталого управління лісами та покращити практику ведення лісового господарства яка б відповідала потребам теперішнього та майбутнього поколінь [1-6].

На жаль, Україна, підтримуючи стратегію сталого розвитку лісового господарства [7-9], приєднавшись до Гельсінського процесу щодо сталого управління лісами [1, 2], офіційно не схвалила перелік критеріїв та індикаторів, що не тільки стримує реформування лісового господарства, але й гальмує процес інтеграції нашої держави до Європейського Союзу. Отже, метою статті є окреслення основних особливостей формування системи критеріїв та індикаторів для оцінки сталого розвитку лісового господарства України як у контексті міжнародних підходів до оцінки прогресу в напрямку забезпечення

сталого лісокористування, так і з огляду на вагомий доробок вітчизняних і зарубіжних науковців з окреслених вище питань.

Враховуючи важливість єдиного та зрозумілого тлумачення використаних термінів, наукові праці і документи міжнародних конференцій, що стосуються сталого управління лісами [1, 10-20], варто критерії сталого розвитку лісового господарства розглядати як сукупність основних вимог, за якими оцінюється втілення у практику лісокористування принципів сталого розвитку лісового господарства та визначається відповідність лісокористування загальним положенням концепції сталого ведення лісового господарства.

Під індикаторами сталого розвитку лісового господарства потрібно розуміти кількісну або якісну характеристику кожного критерію, що при періодичному спостереженні розкриває основні тенденції у сфері збереження, охорони, відтворення та використання лісових ресурсів, вказуючи тим самим на ступінь досягнення прогресу в напрямку забезпечення сталого лісового господарства [10-20].

Проведений аналіз роботи найбільш відомих форумів зі сталого управління лісами [21] дає змогу в рамках даної статті тільки зауважити, що критерії та індикатори, розроблені на міжнародному рівні під час Гельсінського процесу, охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних із підтримкою та примноженням лісових ресурсів, їх внеском у глобальні вуглецеві цикли, збереженням здорових, стійких і багатих на біорізноманіття лісових екосистем, підтримкою їх продуктивних, водо- та ґрунтозахисних функцій, а також із забезпеченням соціально-економічних потреб суспільства та розробкою ефективної структури управління лісами. Актуальність цих проблем для України, схожі природнокліматичні умови європейських держав, а також відповідні стратегічні напрямки, пов'язані з охороною, збереженням і використанням лісових ресурсів, дають змогу розглядати їх як базовий перелік критеріїв та індикаторів, затверджених під час третьої міністерської конференції із захисту лісів Європи (Лісабон, 1998).

Численні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких – В.Д. Байтала, В.Г. Дубін, П.В. Кравець, П.І. Лакида, А.Б. Никитин, Л.В. Порошина, О.Н. Федоренко, О.І. Фурдичко, Р. Brang, F. Castaneda, C. Colfer, B. Courbaud, A. Fischer, D. Floyd, M. Funston, H. Granholm, M.B. Lane, G.T. McDonald, R. Prabhu, G. Shepherd та ін. – свідчать про необхідність формування та функціонування системи критеріїв та індикаторів на різних рівнях управління (міжнародному, національному, регіональному та локальному) як вагомого чинника забезпечення ефективного та невиснажливого лісокористування, покращення екологічних та соціально-економічних функцій лісів та забезпечення лісового спадку для майбутніх поколінь [10, 12-15, 19, 22-27].

Погоджуючись з цим, зауважимо, що концепція сталого розвитку, змінюючи традиційні підходи до процесу лісокористування, вимагає вдосконалення системи його оцінки з акцентуванням уваги не тільки на економічній, але й на екологічній та соціальній значущості лісів. Володіння потужною ресурсною базою, значення якої зростає не тільки з огляду на її важливу біосферостабілізуючу функцію, та об'єктивна необхідність підтримки високої

якості життя теперішнього та майбутнього поколінь зумовлюють потребу вироблення відповідної стратегії розвитку держави, спрямованої на врегулювання подекуди протилежних екологічних та економічних інтересів суспільства, розроблення дієвих механізмів її реалізації та ефективних інструментів контролю. Саме це дає змогу розглядати систему критеріїв та індикаторів як одну із важливих умов забезпечення сталого, екологічно збалансованого ведення лісового господарства України (рис. 1).

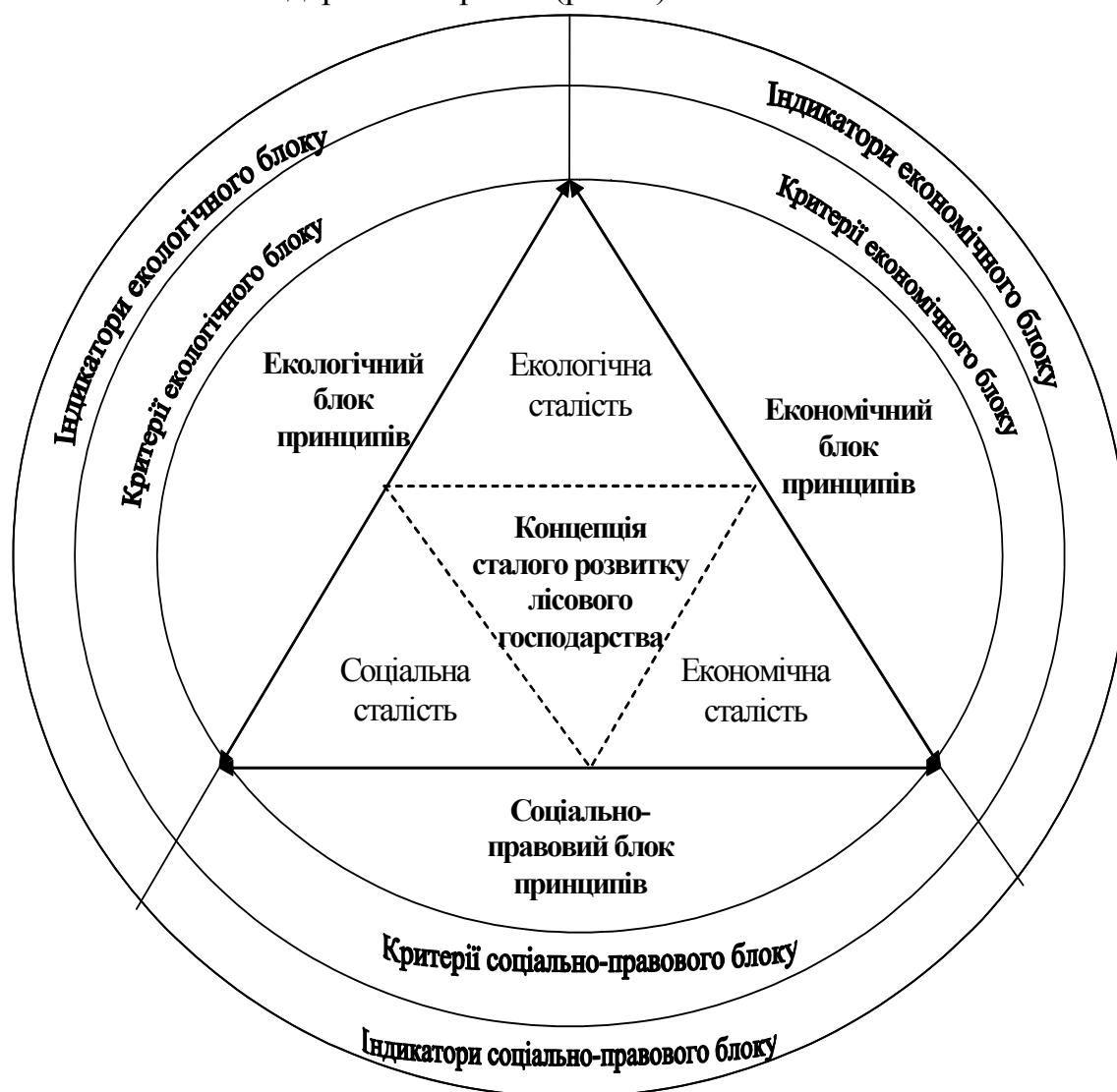

Рис. 1. Концепція сталого розвитку лісового господарства України: сталість, принципи, критерії, індикатори

Розглядаючи систему критеріїв та індикаторів сталого розвитку лісового господарства як вагомий чинник забезпечення ефективного, збалансованого та соціально-орієнтованого користування лісовими ресурсами, важливий елемент системи інформаційного забезпечення лісоуправління, що сприяє узгодженню загальноєвропейських та національних стандартів ведення лісового господарства [10, 12, 13], вітчизняні науковці не приділяють достатньої уваги операційному рівню управління (рівню лісогосподарського підприємства). На нашу думку, це не тільки зменшує загальну ефективність лісової політики держави, але й гальмує сталий розвиток лісового господарства з врахуванням принципів раціонального та невиснажливого користування.

Адже існуюча система його оцінки, представлена даними державного обліку лісового фонду, матеріалами державної статистичної звітності, екологічного моніторингу, лісового та земельного кадастрів, матеріалами базового та безперервного лісовпорядкування, документами бухгалтерської звітності підприємств та іншими джерелами, виконує, насамперед, контролюючу функцію, але недостатньо ефективно відображає інформаційну, пов'язану з екологічним та соціальним значенням лісів. Вона не враховує об'єктивну необхідність економічного стимулювання сталого ведення лісового господарства. Оскільки формується система оцінки сталого розвитку лісового господарства України на основі критеріїв та індикаторів з врахуванням найбільш проблемних аспектів ведення лісового господарства, пов'язаних з функціонуванням лісових екосистем, забезпеченням екологічних, економічних і соціальних потреб суспільства, то, особливо на рівні держлісгоспів, як основних лісгосподарських одиниць, вона повинна виконувати не тільки інформаційну й контролюючу функції, але й сприяти покращенню практики лісокористування, відображати бажані зміни і тенденції та своєчасно спрямовувати зусилля в напрямку досягнення поставленої мети.

Таким чином, особливо на рівні держлісгоспів, існує необхідність функціонування системи критеріїв та індикаторів як інструменту лісової політики, який, поряд із засобами економічного стимулювання сталого лісокористування, дасть змогу покращити стан лісової ресурсної бази, забезпечить ефективне та раціональне ведення лісового господарства та в цілому сприятиме функціонуванню лісових підприємств з врахуванням основних екологічних і лісівничих вимог. Отже, наведений коментар дає змогу конкретизувати мету формування та функціонування системи критеріїв та індикаторів на різних рівнях господарювання. Зокрема, на міжнародному рівні критерії та індикатори є інструментом, який сприятиме:

- створенню єдиної бази даних, які стосуються стану лісів світу, можливостей виконання ними екологічних, економічних та соціально-культурних функцій з метою вирішення глобальних екологічних проблем, що загрожують існуванню людства, а також забезпечення основних потреб теперішнього та майбутнього поколінь;
- покращенню міжнародного співробітництва з метою розроблення спільних положень, рекомендацій і визначення довгострокових стратегій лісокористування та відповідно формування єдиних підходів і вимог до системи оцінки просування країни в напрямку сталого розвитку лісового господарства, включаючи чітке та однакове тлумачення використовуваних термінів, методики збору, обробітку, розповсюдження інформації тощо;
- узгодженню важливих аспектів міжнародної торгівлі деревиною, пов'язаних із забезпеченням відповідності ведення лісового господарства принципам сталого розвитку, екологічним і соціально-економічним вимогам до процесу вирощування лісу, його заготівлі, транспортування та перероблення.

На національному рівні застосування системи критеріїв та індикаторів буде корисним для:

- контролю за виконанням міжнародних зобов'язань України, пов'язаних з рішеннями конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, конференціями міністрів із захисту лісів Європи, а також положень, визначених

Концепцією сталого розвитку України й іншими державними нормативно-правовими актами;

- вдосконалення національної лісової політики, лісової законодавчої бази з метою врахування основних вимог щодо сталого використання лісових ресурсів, національних пріоритетів й еколого-економічних особливостей лісокористування, а також коригування діючих лісових програм, різноманітних впроваджуваних заходів відповідно до тенденцій розвитку лісового господарства;
- покращення процесу прийняття рішень стосовно збереження, охорони, відтворення та використання лісів на основі якісної оцінки діючої системи управління, основних механізмів забезпечення сталого розвитку лісового сектора економіки, а також розширення інформаційної бази, необхідної не тільки для спеціалістів лісового господарства, а й представників урядових і неурядових організацій, широкого кола зацікавлених осіб;
- довгострокового планування та прогнозування розвитку лісового господарства з метою уникнення небажаних ефектів та попередження можливих стресових ситуацій, які виникають у процесі використання лісових ресурсів, забезпечення економічно ефективного та екологічно безпечного розвитку лісового господарства.

На операційному рівні управління лісами критерії та індикатори передбачають:

- оцінку ефективності лісової політики, яка координує ведення лісового господарства на операційному рівні, а також формування інформаційної бази не тільки для управлінських цілей і завдань, а й з метою покращення всієї практики лісокористування відповідно до існуючих еколого-економічних умов діяльності, потенційних можливостей підприємств та новітніх науково-технічних досягнень;
- оцінку результатів лісогосподарської діяльності з акцентуванням уваги на вирішенні найбільш проблемних питань, пов'язаних з наслідками антропогенного впливу на довкілля, функціонуванням лісових екосистем, створенням стійких та високопродуктивних насаджень, здатних забезпечити широкий спектр екологічних і соціально-економічних послуг суспільству.

Варто зазначити, що визначені вище цілі формування системи критеріїв та індикаторів сталого розвитку лісового господарства є сумісними та доповнюють одна одну, що підтверджує необхідність функціонування системи з врахуванням всіх рівнів управління. Крім того, існування постійного потоку інформації, підтримуваного на міжнародному, національному та операційному рівнях управління, систематичний обмін досвідом та нагромадженими ідеями щодо сталого розвитку лісового господарства дають змогу стверджувати про наявність прямих і зворотних зв'язків між критеріями та індикаторами різних рівнів застосування.

Отже, наведені вище міркування дають змогу зробити такі висновки щодо особливостей формування системи критеріїв та індикаторів для оцінки сталого розвитку лісового господарства України:

- критерії та індикатори сталого розвитку лісового господарства розглядає автор як інструмент лісової політики України, що поряд з виконанням інформаційної та контролюючої функції сприяє веденню екологічно збалансованого лісового господарства з врахуванням міжнародно визнаних принципів сталого лісокористування, покращує процес прийняття ефективних управлінських рішень щодо збереження, відтворення та використання лісових ресурсів з врахуванням міжнародних зобов'язань у сфері сталого управління лісами;

- як інструмент лісової політики всіх рівнів управління, критерії та індикатори операційного рівня господарювання сприяють покращенню практики лісокористування з врахуванням науково обґрунтованих основ ведення лісового господарства, принципів економічного стимулювання сталого лісокористування відповідно до еколого-економічних, соціально-культурних та духовних потреб теперішнього та майбутнього поколінь;
- національна система критеріїв та індикаторів повинна враховувати актуальні проблеми ведення лісового господарства, пов'язані із підтримкою цінності деревних і не деревних лісових ресурсів та послуг, визначені напрямки розвитку лісгосподарської діяльності, еколого-економічні та соціальні особливості України, що в цілому сприятиме раціональному та невиснажливому використанню лісових ресурсів, покращанню стану навколишнього природного середовища та стабілізації екологічної рівноваги.

Література

1. **General declaration** and resolutions of Second Ministerial Conference on the Protection of Forest in Europe (16-17 June 1993, Helsinki/Finland// [http:// www.mcpfe.org/resolution/helsinki](http://www.mcpfe.org/resolution/helsinki)
2. **General declaration** and resolutions of the Third Ministerial Conference on the Protection of Forest in Europe (2-4 June 1998, Lisbon/Portugal)// [http:// www.mcpfe.org/ resolution/lisbon](http://www.mcpfe.org/resolution/lisbon)
3. **Report of the United Nations** conference on environment and development (Rio de Janeiro, 3-14 June 1992)// [http:// www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm](http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm)
4. **Santiago Declaration** "Statement on criteria and indicators for the conservation and sustainable management of Temperate and Boreal forests" (The Montreal Process). – Santiago, Chili, 1995// [http:// www.fs.fed.us/global/pub/links/santiago.htm](http://www.fs.fed.us/global/pub/links/santiago.htm)
5. **Tarapoto process** on the Amazon forest's sustainability criteria and indicators// [http:// www.rinya.maff.go.jp/mar/Mr.%20Sanchez%20Paper.pdf](http://www.rinya.maff.go.jp/mar/Mr.%20Sanchez%20Paper.pdf)
6. **Vienna Declaration** and Vienna Resolutions Adopted at the Fourth Ministerial Conference on the Protection of Forests in Europe 28-30 April 2003, Vienna, Austria// [http:// www.mcpfe.org](http://www.mcpfe.org)
7. **Державна програма "Ліси України"** на 2002-2015 роки/ Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 581, 2002 р.
8. **Концепція сталого** розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р./ Схвалена постановою Президії УААН, спільним наказом по Міністерству аграрної політики України та Міністерству екології та природних ресурсів України, 2003 р.
9. **Проект Концепції** сталого розвитку України. – К.: Мінекоресурсів, 2000. – 15 с.
10. **Байтала В.Д., Дубін В.Г.** Еколого-географічний підхід до впровадження національної системи критеріїв та індикаторів сталого управління лісами// Наук. вісник НАУ: Лісівництво. – К.: НАУ. – 2000, вип. 25. – С. 114-122.
11. **Ключевые критерии** устойчивого лесопользования в России// [http:// www.forest.ru/rus/sustainable_forestry/principles/index.html](http://www.forest.ru/rus/sustainable_forestry/principles/index.html)
12. **Кравець П.В., Лакида П.І.** Критерії та індикатори сталого управління лісами України// Наук. вісник УкрДЛТУ: Зб. наук.-техн. праць. – Львів: УкрДЛТУ. – 2002, вип. 12.7 – С. 146-158.
13. **Критерії та індикатори** сталого розвитку лісової галузі України. Методичні рекомендації з питань ведення та управління лісовим господарством/ За ред. акад. УААН О.І. Фурдичка. – К.: Нора-прінт, 2003. – 138 с.
14. **Никитин А.Б.** Разработка индикаторов социально-экономического критерия управления лесами на уровне лесхозов: Автореф. дис.. канд. екон. наук: 08.00.05/ Государственная ЛТА им. Кирова. – Санкт-Петербург, 2003. – 17 с.
15. **Федоренко О.Н., Порошина Л.В.** Проверка критериев и показателей устойчивого лесного хозяйства республики Беларусь на примере Хойникского лесхоза// Проблемы лесоведения и лесоводства: Сборник научных трудов ИЛ НАН Беларуси. – Гомель: ИЛ НАН Беларуси. – 2000, вып. 51. – С. 359-368.
16. **Criteria and indicators** for sustainable management of natural tropical forests// [http:// www.itto.or.jp/live/Live_Server/151/ps07e.doc](http://www.itto.or.jp/live/Live_Server/151/ps07e.doc)
17. **Criteria and indicators** of sustainable forest management of all types of forests and implications for certification and trade// [http:// www.fao.org](http://www.fao.org).
18. **Evans B.** Technical and scientific elements of forest management certification programs// [http:// www. forestry.ubc.ca/concert/evans.html](http://www.forestry.ubc.ca/concert/evans.html)

19. Heikki Granholm, Tiina Vahanen, Sari Sahlberg. Intergovernmental seminar on criteria and indicators for sustainable forest management. Background document. Helsinki, Finland, 1996. – 131 p.
20. The development of criteria and indicators for sustainable forest management// <http://www.fao.org/docrep/W4345E/w4345e0c.htm>
21. Павліщук О.П. Критерії та індикатори сталого управління лісами (історичні аспекти)// Регіональна економіка. – 2004, № 1. – С. 237 – 241.
22. Brang P., Courbaud B., Fische A., Kissling-Naf I., Pettenella D., Schonenberger W., Spork J., Grimm V. Developing indicators for the sustainable management of mountain forests using a modelling approach// Forest Policy and Economics. – 2002, №4. – С. 113-123// <http://www.elsevier.com/locate/forpol>
23. Castaneda F. Criteria and indicators for sustainable forest management: international process, current status and the way ahead// <http://www.fao.org>.
24. Donald W. Floyd. Forest sustainability: the history, the challenge, the promise. – North Carolina: The Forest History Society, 2002. – 83 p.
25. Funston M. Criteria and indicators for sustainable forest management// http://www.fs.fed.us/land/sustain_dev/susdev3.html
26. McDonald G.T., Lane M. B. Converging global indicators for sustainable forest management// Forest Policy and Economics. – 2004, №6. – С. 63-70// <http://www.elsevier.com/locate/forpol>
27. Prabhu R., Colfer C., Shepherd G. Criteria and indicators for sustainable forest management: new findings from CIFOR's forest management unit level research. RDFN paper 23a – Summer 1998// <http://www.odifpeg.org.uk/publications/rdfn/23/rdfn-23a.pdf>

УДК [332.364+332.365]:504

Доц. А.М. Вічевич, канд. екон. наук;
аспір. Д.Р. Яцюк – НЛТУ України

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЩОДО УПРАВЛІННЯ ЛІСАМИ УКРАЇНИ

Розглянуто питання законодавчого визначення методів економічної оцінки земель лісового комплексу та отримання додаткових еколого-економічних ефектів від екосистемного управління лісами.

Ключові слова: кадастрова оцінка, економічна оцінка лісових земель, еколого-економічний ефект.

Doc. A.M. Vichevich; doctorate D.P. Yatsjuk – NUFWT of Ukraine

Ecosystem method of Ukrainian forest management

Problems of legislative definition of an economic estimation methods of the forest lands and receiving of additional economic benefits from ecosystem approach to forest Ukraine are considered management.

Keywords: Cadastral assessment, economic assessment of the forest lands, ecological economical effect.

На сучасному етапі формування механізмів екосистемного управління лісами України не існує чітко визначеної, законодавчо оформленої та затвердженої методики економічної оцінки лісових земель. Для практичної реалізації принципів сталого екосистемного керування лісами України необхідне об'єднання зусиль державних органів лісового господарства й охорони навколишнього середовища, лісовпорядних підприємств і підприємств лісопромислового комплексу. Доцільно встановити економічно та екологічно обґрунтовані частки підприємництва в інтересах збалансованого лісокористування, забезпечити підтримку здатності лісів виконувати ресурсні, соціальні й екологічні функції.